

В. В. ЖАЙВОРОНОК СТИЛІСТИКА ПРИЄДНУВАЛЬНИХ ЗВ'ЯЗКІВ

Приєднувальні речення часто виступають із значенням узагальнення. Тому не випадково ці структури поширені серед українських народних прислів'їв. Народне висловлення повчального змісту, прислів'я формулює певну життєву закономірність або правило, що є підсумком багатомісячних спостережень народу, його суспільного досвіду¹. Наприклад: «Засип правду хоч золотом — вона впливе до верху»²; «Свій дім не ворог: коли прийдеш, то прийме»; «Пес на сні лежить — і сам не їсть, і другому не дає».

Компоненти складноприєднувальних речень здебільшого поєднуються безсполучниковим зв'язком. У підрядній частині подаються, як правило, характеристики суб'єкта або об'єкта мовлення опорного речення — соціальні чи індивідуальні, напр.: «Батько був середній хазяїн — *торби по боках, а сам посередині*»; «На ньому далеко не поїдеш — *де сядеш, там і злізеш!*»; «Хитра людина в'ється, як хмелина: *за що можна вчепитися, за те й держиться*»; «Чотири свічки спалила, поки Гриця умила, а п'ятий каганець, — *такий Грицько поганець!*» Характеристика може бути додатковою до основної: «У голові, мов у пеклі, — *нічого не видно*»; «О, то проноза — *у мишачу дірку пролізе*».

Приєднувальні функції у прислів'ях виконують сполучники **і(й), а, аби, бо, чи, як** (із співвідносним **так**). Сполучникові складноприєднувальні речення, якими виражаються прислів'я, передають різного роду сентенції: «Собаку проти шерсті не гладь — *бо вкусить!*»; «Жіноцька клятва дурно йде — *так, як мимо сухе дерево вітер гуде*»; типові побутові ситуації, напр.: «Усього на віку доведеться — *й на жлукті пообідать*»; «Не винце, так пивце, *аби мокре було*» і т. ін. Окремі з них набувають жартівливого відтінку: «Чорт його підвів, — *а чорт того не знає*»; «Ану на вино, — *чи не скисло воно!*» Останній приклад ілюструє функціональну роль часток у структурі складноприєднувального речення. Окремі з цих речень, крім своєї основної функції — експресивної, — виконують і функції приєднування, напр.: «Побить — то й абихто знайдеться, — *от інше діло пожалувать!*».

Сучасна українська літературна мова черпає нові засоби синтаксичного вираження з народного мовлення і джерел народної творчості. Приєднування як один з таких засобів поширюється в усіх її стилях. Разом з основним повідомленням приєднувальні і вставлені речення утворюють єдине ціле, малюють «шматочок дійсності»³. Це може бути деталізація обстановки, напр.: «Солдати... розчистили перед кулеметами сектори обстрілу, — адже кулемети мали прикрити їх, *косити ворожих солдатів, поки свої коситимуть жито*» (Мушкетик); лірична картина, пов'язана з внутрішніми переживаннями героя: «І я промчуся близько, близько (*Лиш ніч повіє у лице*), А ти, гойдаючи колиску, І не подумаєш про це» (Малишко); драматична картина: «Схопило біля силосу так, що літаком довелося відправляти небораку в область — *того ж дня й прооперували*» (Гончар); характеристика образу, часом з елементом іронії, сарказму: «А лукавих, нечестивих І слід пропадає, — *Як той попів, над землею Вітер розмахав*» (Шевченко); різного роду додаткові коментарі, пояснення, визначення, уточнення тощо: «Два тижні, як я одіслав Вам останній аркуш (*що кінчається 96 сторінкою*) і далі не маю. Чи не пропала в дорозі?» (Коцюбинський); «Про те, що його [Казіна] розшукують (*нашу групу після війни теж давно розшукували польські друзі*), він сам дізнався зовсім випадково» (з газети); «У взаємовідносинах керівника і підлеглих неабияке значення має об'єктивність в оцінці роботи кожного службовця, *що створює в колективі почуття справедливості, сприяє розвитку у працівників творчої ініціативи*» (підручник «Радянське будівництво»).

Простежимо за функціями приєднувальних зв'язків у деяких стилях і жанрах сучасного українського літературного мовлення. Приєднувальними зв'язками широко користуються автори гуморесок, усмішок, фейлетонів, памфлетів. Нанизування часто несподіваних

¹ Див.: Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови. К., 1973, с. 25.

² Тут і далі цитуємо за виданням: «Українські народні прислів'я та приказки». К., 1963.

³ Пор.: «Современный русский язык». М., 1971, с. 537.

приєднаних елементів у невимушеній розповіді (здебільшого від першої особи) створює комічні ситуації, смішні побутові сценки. Для прикладу наведемо уривок із знаменитої «Зенітки» О. Вишні:

Трусимо ми якось кислиці з кумом. *Повилазили на дерево й трусимо. А кислиця висока була, розложиста. Фашисти, кляті, зрубали її.* Лукерка в пелену кислиці збирає. Трусили, трусили, — *ке, думаємо, закуримо.* Люльки в зуби, кум огню теше... *Коли це знову як бахне: — Знову за люльки! Так ми з кумом як стій з кислиці у піке.*

Як бачимо, деталізація дій героїв, додаткові характеристики об'єкта мовлення — все це точно відтворює живу усну розповідь, а несподівані переходи від однієї тональності розповіді до іншої створюють комізм ситуації.

Тим же прийомом користуються й автори пародійних текстів. Ось приклад з пародії Ю. Івакіна «Через усі бар'єри»:

Для директора Інституту трансплантації проф. Костюка кожен день тепер тягнувся нескінченно довго: *щовечора він зустрічався з лаборанткою Милочкою у неї на квартирі.* І кожного разу, коли цілував її, йому здавалось, що в житті своєму він не знав такого щастя. Він в цю мить забував, як було в 1904 році, коли в портартурському лазареті він цілував сестру-жалібницю Марію, *і як це було в 1915 році, коли в польовому госпіталі під Перемишлем він цілував одчайдушно хоробру, нагороджену Георгієм III ступеня, сестру Олімпіаду, і як було в 1920 році, коли він цілував на тачанці санітарку Фросю...* Міг він ще пригадати, але свідомим зусиллям волі не пригадав, *таки змусив себе не пригадати, як було в 1938 році (Київ, Жовтнева лікарня, медсестра Людмила), в 1942 році (евакогоспіталь №5924, м. Горький, старша сестра Серафима), в 1947 році (Київ, клініка Стражеска, ординатор Діна Семенівна), в 1959 році (Київ, Інститут удосконалення лікарів, асистентка Євгенія Борисівна) і в наступні роки (Валя, Ніна, Лариса), але такі речі забуваються, щоб щоразу здавалося, що життя починається спочатку.*

В наведеному уривку за допомогою приєднувальних компонентів автор змальовує образ старого ловеласа і одночасно пародіює стиль іншого письменника (Ю. Щербака).

Перехід від ліричної або урочистої тональності до розмовної, побутової, що створює комічні (часто з елементами сатири, іронії, сарказму) ситуації, для авторів газетних і журнальних фейлетонів, гуморесок є улюбленим засобом таврування недоліків, негативних рис, вчинків тощо. Ілюстрацією цього є такий уривок:

Ходиш алеями, ковтаєш придніпровські озони і упиваєшся тишею та трелями київських солов'їв. А вони *(хто саме вони — у листі не сказано)* людям гучномовця підсунули. А він гримає над головою, як навіжений. *Ніби радіо удома не можна послухати.* Кому це треба? Від імені і на прохання трудящих зніміть той казанок. Бо я людина нервова *(у мене навіть довідка є)*, колись візьму рушницю *(дванадцятий калібр)* і пальну по тому гучномовцю дуплетом і в упор. Останній раз попереджаю: *заберіть цивілізацію з лона природи. Хай не вкорочує віку* (ж. «Перець»).

Приєднувальними конструкціями особливо насичені гуморески, написані у вигляді листа, як у наведеному вище прикладі, а також стилізовані під розповідь добровільного кореспондента, під телефонну розмову тощо. Такі форми дають можливість відтворювати живе мовлення з усім арсеналом його стилістичних особливостей: зміщенням синтаксичних одиниць, повторами, умовчуванням, еліпсом тощо. Визначальну роль у такому мовленні відіграють приєднувальні зв'язки, напр.:

Отож заходьте у під'їзд [гуртожитку] і сміливо рушайте нагору. *Тільки не лякайтесь мороку. То в нас спеціально такі низьковатні лампочки вкручені. Для розваги. Зіткнешся з кимось на сходах, наб'єш гулю — уявляєте, як потім смішно!*

...Я вже не кажу про дірку в стелі. *У побутовці. Вірніше — у комірчині, що прилягає до кімнати і править за побутовку. Це в нас ремонт недавно зробили, і дірка в стелі з'явилася*

якраз після нього. Чимала дірка, голову можна просунути. Тільки ніхто цього не робить: темно там, на горищі, страшно (ж. «Перець»).

Приєднувальні зв'язки поширені також в інших стилях і жанрах писемного мовлення. Зокрема, приєднування широко вживається у мемуарній літературі. Монологізована мемуарна розповідь насичується вставленими і приєднувальними елементами, які служать показником усно-розмовного стилю. Для прикладу наведемо речення з книги Ю. Смолича «Розповідь про неспокій»:

Виходячи з театру після спектаклю (*наш театр з приміщення шантану «Вілла Жаткіна» посеред сезону був перенесений до центрального харківського театрального приміщення — номер дев'ять по вулиці Сумській, поруч з редакцією «Вістей»*), виходячи після спектаклю, я зводив голову і дивився у наріжне вікно на другому поверсі — там завжди світилася в цю пору яскрава лампочка під густим зеленим абажуром: редактор газети «Вісті» в цю пору був ще на своєму посту.

Ускладнення наведеного речення вставкою і нанизуванням приєднувальних речень створює враження невимушеної усної розповіді, розрахованої на уважного, зацікавленого слухача. Експресивно напружені вставлені речення передають почуття оповідача, часом досить інтимні, його настрій, психологічний стан. Відповідне стилістичне навантаження при цьому несуть вставні слова, експресивні частки, риторичнооклична інтонація, напр.: «Малий Панч (*повідте*, що він справді був малим) теж зростав у сливовому садочку, але сливовим експортером не був з дуже простої причини: його батько не мав коня» (Минко); «Скільки вечорів я просидів, не скажу, може, два тижні. (*Ой, як тоді швидко писалося!*)» (Минко); «Не вдаючись зараз до викладу сюжету (*та й призабулося це!*), можу лише пригадати, що враження в мене залишилось від переслухування першого розділу дуже смутне» (Смолич).

Як у мемуарній літературі, так і в інших стилях мовлення (публіцистичному, науковому тощо) вставлені і приєднувальні елементи виконують в основному такі стилістичні функції: побіжного зауваження, підтвердження або заперечення висловленого попереду, коментаря, припущення та ін., напр.: «Далі Блакитний записав: Павло Тичина, Василь Еллан, Кудря... (*Ім'я зараз вже не пригадаю*)» (Смолич); «У флігельку (*він якимсь дивом зберігся й досі*) нам відвели кімнату з єдиним вікном» (Минко); «В інтернаціональному загоні Калиновського (*було у нього спочатку шестеро бійців, а стало перед виходом з тилу вісімдесят*) пліч-о-пліч вели двобій з ворогом росіяни, українці, вірмени, поляки» (з газети); «Якщо обмін випромінюванням з навколишнім середовищем можливий, то переходи зверху вниз (*що збігається з напрямом струму, який задається зовнішнім джерелом зміщення*) супроводитимуться електромагнітним випромінюванням» (І. М. Дмитренко, «Приборкання надпровідності»). Емоційне забарвлення вставок цього типу в науковому стилі відсутнє.

Приєднування — зручна форма для організації коментованого письма, яке особливо поширене в науковому стилі мовлення в найширшому його розумінні (наукових статтях, монографіях, академічних і педагогічних виданнях творчої спадщини письменника, підручниках, методичних посібниках тощо). Приєднувальні елементи, як правило, подаються у виносках або навіть додатках. У приєднаній частині наводяться коментарі різного плану: довідкового, бібліографічного, історичного, енциклопедичного, перекладного тощо. Наведемо кілька прикладів:

Матюшина згря заарештовує Тихона разом з Давидом та іншими активістами, і в тюрмі він кінчає життя самогубством. (*В останніх виданнях твору [роману «Бур'ян» А. Головка] автор змінив цю ситуацію: Тихін вмирає від катувань*) («Українська радянська література» для 10 класу);

Активні дієприкметники теперішнього часу в давньоруській мові утворювалися за допомогою суфіксів **-уч**, **-ач**. (*У формах називного відмінка однини чоловічого й середнього роду суфікси ці були відсутні*) (Т. В. Баймут, М. К. Бойчук та ін., Порівняльна граматики української і російської мов);

Мухомор пантерний і мухомор червоний містять отрути мускарин і грибний атропін, який називають мікоатропіном. *(У мухомора червоного виявлено також отруту, яка уражає судинну систему; природа її досі не встановлена (М. Я. Зерова, їстівні та отруйні гриби України).*

Як бачимо, стилістичні можливості приєднання практично не обмежені. Здатність приєднувальних зв'язків до багатогранного відображення дійсності дає змогу більшості мовних стилів відтворювати їх у найрізноманітніших виявах.